

ГЛАСНИК ГЕОГРАФСКОГ ДРУШТВА РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ
HERALD OF THE GEOGRAPHIC SOCIETY OF THE REPUBLIC OF SRPSKA

ГОДИНА 1999.
YEAR 1999.

Свеска 4
Volume 4

ПРЕГЛЕД ГЕОГРАФСКЕ ЛИТЕРАТУРЕ - REVIEW

Душан Миланов НИКИЋ:
ГЛАМОЧ, Насеља и становништво.
Географско друштво БиХ,
Сарајево 1989.
Посебна издања књ. VII.
Штампа Т. Дрвар, Тираж 2500.

Три су изразите издвојене предионе целине у југозападном дијелу пре-
тходне Босне : најзападнија је Гла-
моч, сјевернија је Јањ, а најужнија
купрес. Све три имају три она основ-
на етничка обиљежја: народно име
(Гламоч, Јањ, Купрес), име станов-
ништва које их насељава (**Гламочани**,
Јањани, **Купрешани**) и име народне
ношње која се у њима носи (**гламоч-
ка, јањска и купрешка ношња**), па се
с правом издвајају у засебне предионе
целине. Њиховој индивидуалности
допринијела су и многа друга етничка
обиљежја, али постоје и неке слич-
ности међу њима, а то је у првом реду
природна средина, јер све леже на
великој надморској висини, у прос-
јеку преко 1000 м; становници су им
прави горштаци, и у непрекидној су
борби са суровом природом; основна
им је привредна дјелатност сточарст-
во, а посебно овчарство, и све три
(најчешће Јањ) оскудијевају у повр-
шинским водама због кречњачке
грађе рељефа, мада годишње добија-
ју у просјеку преко 1000 mm талога.
Заједничко им је и то јер су скоро
искључиво (Јањ стопроцентно) на-
стањене српским живљем (православ-
не вјере); становништво је срасло са
природом, прати и на свој начин

тумачи природне појаве и, такорећи,
разговара с природом.

Према Дејтонском споразуму,
Гламоч и Купрес (мада, како реко-
мо, скоро искључиво настањени срп-
ским живљем) припадали су МХ-
Федерацији, док је Јањ у целини при-
пао Републици Српској.

Предионе целине Гламоч и Ку-
прес одраније су биле познате широј
и научној јавности, ако ни због чега
другога, а оно по својој суворој кли-
ми, по којој је Купрес чак називан
босанским или југословенским Сиби-
ром, док је предио Јањ, у куту никоме
на путу, остао у сјени савремених заби-
вања, и име му се скоро почело
гасити, све више се замјењујући именом
Шипова као административног
центра комуне. О Купресу и Гламочу
доста је писано, а са географске
стране то је највише учинио Боривоје
Ж. Милојевић, професор Универзи-
тета у Београду и академик САНУ,
док је о Купресу написана и једна
монографија под насловом "Са ку-
прешке висоравни", чији је аутор О.
Мирослав Цаја. Али до сада још није
написана једна свеобухватнија моно-
графија о овим за науку изузетно
интересантним предионим целина-
ма, на основу чије садашњости се и
може дубоко продијети и у њихову
прошлост. То се посебно односи на
предио Јањ, мада за њега већ постоји
цјеловита монографија у рукопису
аутора ових редова, која више година
стоји у полицама САНУ прихваћена
за публиковање, али се још није

нашао спонзор који би то и материјално подупро.

* * *

Овај кратак осврт на паралелни приказ ове три предионе цјелине: Гламоч – Јањ – Купрес – био је нужан, јер су то најистакнутије предионе цјелине на простору бивше Босне и Херцеговине, а толико се међусобно пружимају, јер су у непоседном додиру, да би појединачан приказ сваке од њих, без спомињања других двију, био, најближе речено, непотпун. Наш предмет разматрања је једно до сада најпотпуније дјело написано о предионој цјелини Гламочу, чији је аутор врсни познавалац тог краја, професор Душан Миланов Никић.

Монографија професора Душана Никића – **ГЛАМОЧ – Насеља и становништво**, у издању Географског друштва Босне и Херцеговине; Посебна издања, књ. VII, Сарајево, 1989. године, садржи 330 страница текста, у који су уgraђене 92 фотографије, а за свако насеље дата је скица насеља, његова географска широта, географска дужина и надморска висина, те удаљеност у километрима од гравитационог центра - Гламоча. Уз ту скицу дат је и број домаћинстава у насељу, као и број становника према попису из 1981. године. Посебно је дата скица жупе Срба Гламочана у Полабљу (источна Њемачка), одакле су се најстарији гламочки родови етапно досељавали у своју данашњу постојбину, којој су и дали име према својој старој постојбини, како то истиче професор Никић. За сваки приказани крај израђена је и скица насеља са назначеном густином зграда и путних праваца, а дат је и по један цртеж у којем су назначена само имена насеља. Цртежом је приказана и планина Шатор и правац њеног пружања, те скица праистори-

јских градина једног далматинског племена на Гламочу. Скициран је и један Родослов једне породице по правој и бочној линији крвног сродства у односу на лице и који је родоначелник (Родослов по претку и крвном сродству). У оквиру природне средине, аутор даје табеларни преглед просјека мјесечних температура испитиваног краја и просјечни мјесечни распоред падавине у току године. При крају рада табеларно је израђен регистар гламочких породица за 1989. годину, а табеларно је приказан и Упоредни преглед броја становника и домаћинстава по насељима за XX вијек (за период: 1895-1981), да би ово вриједно штиво било завршено Рјечником са одредницама или значењем мање познатих ријечи.

Не упуштајући се дубље у проблематику садржану у овом дјелу, укратко ћemo указати само на нека питања која аутор овог дјела ујерљиво и стручно анализира, држећи се извора којим располаже. Он гламочки крај не посматра изоловано од њему сусједних крајева, па и читавог Балканског полуострва, посебно кад говори о историјској прошlostи краја, о његовим антрополошким, археолошким и социолошким проблемима. Стoga његови подаци до којих је дошао биће од користи свима онима који та питања буду дубље проучавали на ширем подручју Балканског полуострва. Посебно је овде занимљиво питање поријекла становника Гламоча, као и самог његовог имена, у што се аутор, на основу извора, смјело упушта. Подстакнут студијом антрополога и етнолога Нике Жупанића о Мариндолцима – Србима у Крањској у Словенији, објављеној почетком XX вијека, која је, на основу њихове народне ношње дала повода, првенствено фолклористима, да закључе да та ношња слична

гламочкој народној ношњи, те да Гламочани воде поријекло од Мариндолаца са подручја Полабља у Њемачкој, аутор се и сам упутио у трагање за изворима који би то потврдили. Он доста аргументовано указује на два имена Гламоча – једног у Полабљу у Њемачкој, у сливу ријеке Јене (Јане), лијеве притоке ријеке Лабе, а другог у југозападној Босни.

Са позивом на неке новије ауторе, у првом реду на Рељу Новаковића, аутор истиче да се "племе Срба Гламочана" доселило на овдашње босанске просторе прије 639. године, и да се настанило не само на Гламочком пољу, већ се расширило и по Ливањском пољу, босанскограховском крају, око изворишта Унца, горње Крке и Цетине, те Сане и Пливе, па на југ до дјела купрешког краја. Никић се упушта и у област лингвистике, па наглашава да је назив Гламоч "типично старо лужичко-српска ријеч до које је дошло преко назива думача". Из тога изводи закључак да "назив Гламоч означава мјесто у долини, низини, а његови становници су Гламочани – житељи долине и низије..."

Студија Душана Никића, о којој је ријеч, највећи је споменик којег је аутор могао подарити свом родном крају. Труд који је уложен у њену израду није био узалудан. А тај труд је био огроман и мукотрпан.

Једна специфичност овог дјела састоји се у томе да га не морамо у цјелини прочитати; може се читати од средине према почетку и од средине према његовом завршетку; може од позади па према почетку од почетка према позади. Прилагођено је за свакога да га чита, али ће бити најинтересантније за људе из тог краја који је предмет овог рада, па би га требала имати свака кућа, односно свака породица која потиче из те за-

науку и изузетно интересантне предионе цјелине.

Шта још на крају да кажем о овом дјелу осим да честитам колеги, професору Никићу на овом вриједном штиву и да му искрено пожелим дуг живот и породичну срећу, као и пуно успјеха у даљем раду.

Раде РАКИТА

Ђуро МАРИЋ - Мирко ГРЧИЋ -
- Рајко ГЊАТО : ГЕОГРАФИЈА за
шести разред основне школе,
Издавач: Завод за уџбенике и
наставна средства Републике Српске
(1. изд.), Српско Сарајево, 2000
(Лакташи-Графформарк), 155 стр.:
илюстровано, штампано двостубачно,
22 цм, тираж 15000.

Географска уџбеничка литература на просторима Републике Српске богатија је за још једно ново издање. Септембра ове године изашао је нови уџбеник географије за шести разред основне школе као резултат рада и сарадње трију у географским круговима познатих аутора Ђуре Марића, Мирка Грчића и Рајка Гњате. Уџбеник је писан привлачним и разумљивим стилом уз стручну терминологију која је у укупној концепцији уџбеника у функцији процеса учења и географских сазнања изнесених садржаја. Уџбенички садржаји су ради лакшег и бољег разумијевања употребљени бројним илустрацијама које чини 90 слика, 62 прилога (карте, дијаграми, рељефни попречни профили) и 6 табела. Проблематика презентације садржаја уџбеника је добро остварена, а његова композиција је подређена рационалној реализацији задатака наставе географије. Џелокупни уџбенички садржај, сходно наставном плану и програму за географију шестог разреда, подијељен је на двије

засебне цјелине: "Елементи опште географије" и "Географија Европе".

У првој, знатно мањој цјелини је на јединствен и оригиналан начин обрађена проблематика становништва и насеља на земљи, природно-географска средина и људске дјелатности, те појам и типови регија. Треба напоменути да је у наведеној цјелини овога уџбеника први пут у уџбеничкој литератури за основно образовање извршено груписање људских дјелатности на четири сектора (при-марни, секундарни, терцијарни и квартарни) са подјелом на дјелатности унутар њих. Изузетно стручно и методски добро обрађен је за ученичку популацију овог узраста апстрактан и теже схватљив појам регије и типови регија. Садржаји наставних јединки су рађени са доста конкретних примјера везаних за просторе Републике Српске, СР Југославије, Европе и свијета уопште, тако да на оригиналан начин појашњавају теоретски сложену материју и чине је ближом и лакше схватљивом.

Другу цјелину уџбеника чине два поглавља: "Општи географски преглед континента" и "Регије Европе". У првом поглављу дате су, уз наглашеност корелативности односа, описане природногеографске и друштвено-географске одлике Европе. У другом поглављу које заузима 2/3 уџбеника (100 страница) слиједи регионални приказ са већ устаљеном класичном подјелом европског континента на: Јужну, Средњу, Западну, Сјеверну и Источну Европу. У обради издвојених европских просторних цјелина кориштена је стандардна концепција у којој је у односу на ранију материја садржајнија с више наглашеним узроčno-посљедичним просторно процесуалним односима који дају вишу ноту комплексности и виши степен научности изложеној материји. О

регијама се најприје говори уопштено и у свакој од њих објашњавају се њихове специфичности и различитости природногеографског и друштвеногеографског карактера, а онда се унутар њих обрађују геополитичке просторне цјелине (државе). За разлику од осталих регионалних цјелина у регији Сјеверна Европа обрађена је засебно као држава само Шведска. Географске карактеристичности осталих држава ове регије представљене су кроз обраду њених општих географских одлика. У обради европског континента, у склопу регије Источна Европа, обрађен је и сјеверни дио Азије као територијлни дио Руције.

Садржај уџбеника употпуњава одјељак "Кратка географска карактеристика већих земаља Европе" који, у ствари, представља "личну карту" за 24 значајније европске државе. На kraју уџбеника је терминолошки речник са 59 мање познатих, у уџбенику кориштених и овде објашњених, географских појмова.

Уџбеник о којем је ријеч заслужује пуну пажњу свих мјеродавних фактора везаних за процесе образовања и васпитања. Савремено је осмишљен те у цјелокупном погледу на научно-популарни начин третира географску проблематику. Заступљени су готово сви методско-дидактички принципи, а изложена материја упућује на комплексно посматрање географске проблематике и има апликативни и прогностички карактер. Грађа рукописа је веома добро структурирана, како у цјелини тако у свим методским јединкама, а начин излагања градива подстиче ученике на активан однос према наставној грађи. Начело корелације с градивом других наставних предмета остварено је у високој мјери. Важнији дијелови материје су истакнути масним

подебљаним словима, а наглашени су и уводни дијелови ("Припрема за рад") у свим наставним јединицама као и систематизујући који често почињу са: "Запамтите...", "Научили мо...", "Да напоменемо..." Илустровни материјал (слике и прилоги) је добrog избора, често оригиналан и добро употпуњује текст који је у таквим формулатијама да утиче на развој логичког научног мишљења, расуђивања и закључивања.

Овом књигом наши ученици добијају савремен, садржајан и интересантан уџбеник који им даје нове погледе на различите географске одлике нашег континента и његове савремене географске процесе. Брзе просторно-процесне промјене које су у току, захтијеваће надопуну сљедећих издања. Мишљења смо да би том приликом било пожељно имати више садржаја проблемског карактера који би, уз допуну уџбеника радном свеском, допринијели још више његовом укупном квалитету.

Миленко Живковић

Мојсије ЂЕРКОВИЋ: ПАЛЕ И ПАЉАНИ. Природа и људи, Пале 1999.Издавач: аутор. Штампа: М. Соколовић, Рогатица, Стр. 631. Тираж 500.

На самом крају другог миленијума вјероватно није било мањег и до тада у свијету непознатијег мјеста које је, такође, преко ноћи ушло у жижу свјетских збијања и постало мета свјетских медија, од општинског мјеста Пала, у подгорини босанске олимпијске планине Јахорине, недалеко од Сарајева. Свјетски медији, посебно они из земаља тзв. "новог свјетског поретка", просто су се утргивали да свијету прикажу Пале и "паљанско руководство" у најужнијем свјетлу,

док је мали број било оних који су о свему што се овдје и на простору цијеле Босне и Херцеговине тада дешавало, објективно обавјештавали свјетску јавност. Био је то, dakле, период крвавог грађанско-вјерског рата на простору ове бивше југословенске републике, рата за који је само једна страна, и то она на челу са руководством са Пала, била сатанизована и свијету криво представљана од стране поменутих необјективних свјетских медија, мада је сваком, чак и необразованом човјеку познато да у рату уопште, а посебно оном какав је био овај, ниједна сукобљена страна не може бити сасвим невина!

Управо за вријеме тог рата, под кишом граната, звиждуком метака и буком НАТО-авијације, која је засипала бомбама територије Републике Српске, а посебно Пале, рушећи објекте и сијући смрт по њој, професор Мојсије Ђерковић се, са оловком у једној руци и свеском у другој, отиснуо у обилазак паљанских села ради прикупљања грађе о њима, да би ту сакупљену грађу крунисао обимном монографијом под насловом "Пале и Паљани – Природа и људи" коју овде приказујемо. Шта је колегу Мојсија подстакло да се баш у тим опасним ратним приликама упусти у проучавање паљанског краја и његових људи, стављајући и властити живот на коцку, није тешко погодити. Подстакао га је, првенствено, пркос, то јест, да се из пркоса прикажу природа и људи Пале, а преко тога и цијели српски корпус, у правом свјетлу; да је тај корпус само у току XX вијека неколико пута био на граници истребљења од стране свјетских моћника и да се храбро борио за своју слободу и независност, никад не посежући за туђим територијама. Колега Мојсије се одлучио на проучавање овог краја у најненормалнијим условима и из

пркоса онима на супротној сукобљеној страни, која се свијету представљала "жртвом рата", а која је само у Сарајеву на најсвиредији начин лишила живота бројне Србе-цивиле, међу којима и његовог сина јединца, Небојшу, којем је ова књига и посвећена. Какве симболике у имену сина, Небојша, повезаном са неустрошишвошћу оца који се, чувши за синовљеву смрт, упутио кроз куршуме метака и распракавајућих граната паљанским стазама и богазама у прикупљање најљепшег "грађевинског материјала" да сину сагради најљепши и најтрајнији споменик, какав само родитељско срце своме вољеном дјетству може подићи! Ово је уједно споменик и Палама и Паљанима, који аутору дугују дубоку захвалност.

* * *

Монографија аутора Мојсија Ђерковића: "Пале и Паљани – Природа и људи" садржи преко 600 страница текста, у који је уgraђено скоро 200 фотоса, око тридесетак дијаграма и цртежа, петнаестак скица географских карата сеоских насеља и, на унутрашњој страни корице књиге и првог дебelog листа, цртеж мапе општине Пале, са именима насеља, планина и правцима путева, који се од административног центра варошице Пала разилазе на све стране. Рад је подијељен у три дијела. **Први дио** обухвата више од половине књиге (од 7. до 380. странице). У њему су кроз једанаест одјељака обухваћени: Природна средина; Рельеф, тло, поднебље; Српско становништво – старосељац; Здравље, образовање; Култура, духовни живот; Насеља – људска станица; Прошлост као зла коб; Привреду одредила природа и традиција; Везе са свијетом, туризам; Власт као божја воља и, у оквиру овог дијела је и Предговор дат на почетку.

Други дио (од 385. до 584) под насловом: Насеља, поријекло породица (родова) третира питање развоја сеоских заједница и скупова села. Ипр.: Мокро – скup четрнаест села, а онда испод назива "Развој насеља и генеологија породица" слиједи име насеља и број заједнице, села, нпр. Пале – заједница 23 села; Коран – заједница пет села, Прача – заједница 11 села; Ренавица – м. з. – без Срба итд.

Трећи дио – Додатак (589-619) обухвата сљедеће одјељке: Именик породица и њихових крсних слава; Становништво општине Пале; Именик брда, планина и предјела; Именик извора, врела, потока, ријека; Именик насеља; Сведоке, консултанте, сараднике; Литературу. На крају, дата су и имена оних који су потпомогли штампању ове књиге, као и лица која су се на ту књигу претплатила, затим кратак извод из рецензије рукописа са именима и фотографијама рецензената; Садржaj и Напомена.

Ова студија професора Мојсије Ђерковића писана је популарно-научним језиком, па је разумљива и за сваког просјечно образованог читаоца. Лако се чита, као какво занимљиво књижевно штиво, јер се писац добрим дијелом служи, и то врло успјешно, књижевним стилом, па чак цитира и мисли поједињих књижевника, у првом реду Иве Андрића, да би поједина питања на популаран начин боље расвијетлио. Стил му је, дакле, популаран, али стручан, пун епитета, као нпр. "Романија – хајдучка тврђава", "Плаховити, горди Динарци", "Колективне батине за мајку Србију", "Власт као божја воља", "Жељезница – народна хранитељица" итд. У књизи су на одговарајућим мјестима наведене бројне народне мудrosti паљанског краја и свакодневне изреке, као нпр.: "Прво па мушки",

"Здрав брак-пород и народ јак", "Кућа без дјеце што и кошница без роја" итд. Наравно, аутор није заборавио ни пјесме, посебно оне које се пјевају уз гусле у испитиваном крају, пјесме о Романији – хајдучкој планини, о јунаку Старини Новаку, и пјесме које се односе на најновије догађаје који су се код нас збили.

У одјељку "Плаховити, горди Динарци", и не само у њему, аутор се у многоме служи методом Цвијићеве антропогеографске школе. Овде је тип Паљанина приказан као типичан примјер типа човјека Динарца, човјека виолентног, плаховитог, импултивног, или како то за Динарце Цвијић вели: "... динарски људи су осјећајни и осјетљиви; то је занесен и понесен човјек који полаже на свој образ, част, понос; тражи правду. По правилу је живог темперамента; динарци су по правилу врло импултивни. Ти су људи карактеристични и по смјени јаких активних периода с добима потпуне пасивности." Такав тип људи Цвијић назива – **виолентним типом!** Мада неки географи данас покушавају да оспоре Цвијићево мишљење о динарском човјеку као виолентном типу, тај покушај најбоље демантује приказани тип Паљанина, изразитог брђанин-динарца, приказаног у монографији Мојсија Ђерковића! Аутор наводи убедљиве примјере за Паљане, код којих због и најмање несугласице искрне искра револта и наелектрисаности која резултира крвавим обрачуном: "Опоганио ми је и дједово огњиште! "Никоме се ништа не прашта, не поготово у бијесу и љутњи, када је наелектрисан и напуњен експлозивом виолентни брђанин." И саме изреке које аутор наводи из овог краја указују на виолентни тип Паљанина: "Чувай се вола однапријед, пса одостраг, а Паљанина са свих страна;" или: "Мој

ножићу, шареније кора, неко ноћас погинути мора!"

Ова студија није чисто ни географска, ни историјска, ни етнолошка, ни антропогеографско-социолошка, већ све то скупа: географско-историјско-етнолошко-антропогеографско-социолошка, због чега јој је композиција доста испреплетена, и нема онај строги географски слијед, али то не умањује њену вриједност. Стога се она може читати као каква читанка, дакле, не у цјелини и по неком слиједу, већ оданде одакле желимо и оно што желимо и докле желимо. А књига се чита без напора, јер је у њој све јасно и занимљиво речено, али строго стручно и научно. Књигу треба прочитати, јер ју је у сажетом облику немогуће препричати. То тим прије што је у њој приказан предио који је у току грађанско-вјерског рата у Босни и Херцеговини (1992-1995) толико био под ударом свјетских медија, који су, пишући о њему, без сумње, потрошили више папира и мастила, него што га је потрошено у вези са сарајевским атентатом, који је претходио почетку Првог свјетског рата.

Раде Ракита

Милош БЛЕЛОВИТИЋ.
СТАРЕ ПЛАВНИЦЕ – Географска
студија села поред Беловара,
Бања Лука, 1999.

Као пета књига Посебних издања Географског друштва Републике Српске појавила се прошле године драгоценна монографија из пера врсног стручњака Милоша Бјеловитића, професора сарајевског а затим бањалучког универзитета. Преко посвете родитељима, рођеним у граничарским Старим Плавницама на прелому 19. и 20. века, који су до пред крај

овога миленија у њему живели и умрли, аутор нас дискретно упућује да су егзактне чињенице на страницама књиге ојачане и породичном мемоарском грађом Бјеловитића.

У науци се, нарочито последњих деценија, придаје веома велики значај изради монографија једног насељеног места (најбоље невеликог сеоског насеља), јер се сматра да се у тако обликованој минуциозној студији преламају сва или већина кретања глобалног друштва. Тако уверљиво слици печат веродостојности даје испитивач, поготово ако је рођењем или целим животом, или и једним и другим, остао везан за то насеље, тј. ако припада категорији самоиспитивача.

Уз Предговор и Завршне мисли, монографија има 5 поглавља од којих је најобимније оно под насловом Друштвена средина, јер чини више од половине књиге. Два и по века постојања Старих Плавница (од 1755. г.) М. Бјеловитић је помно анализирао, од настанка села кроз три главна развојна периода, да би нам представио крајишак систем у напону снаге и одумирању и дао вивисекцију раслагања српског граничарског насеља у Западној Славонији. Некада граничарско, село је у Другом светском рату било партизанско, да у последњим деценијама 20. столећа постане приградско насеље.

Пишући о становништву Старих Плавница, писац најпре наводи потекло најстаријих српских родова и то: из Старог Влаха, са Романије и од Косова (**Клисурини**), од Велеса (**Шешини**), са Косова (**Куштрини**) и Старе Србије (**Вукашиновићи**). Помиње затим снажну националну свест Срба у Вараждинском генералату почетком 18. века, улогу манастира Марче у чувању српског идентитета и побу-

не граничара због прогона вере и укидања социјалних повластица.

У Старим Плавницама је крајем 18. столећа, у 20 задружних кућа живело око 200 становника, а промене наступају досељавањем колониста из Моравске (погрешно звани Чесима – "Пемцима") почетком 19. века, који откупљују земљу од граничара и уносе новине у ратарску производњу. Граничари су првенствено заузети војном службом и пољопривредом, а у њиховим задружним домаћинствима баве се сеоским дрводељским пословима, док жене прерађују лан, ткају на "тари", израђују вунене простирике и торбе тамноцрвене боје (различите од хрватских!), као и ћилиме са српским грбом и круном; чија се перје на прелима, плете итд. И у првој половини 19. столећа још већина породица живи у задружним домаћинствима, али је земљишни посед, некад знатан, озбиљно смањен продајом земље досељеницима.

Седиште војничког живота је била сеоска кућа – патрол; сеоски кнез се бирао на Ђурђевдан, а домаћи живот је организовала домаћица, којој је у задрузи помагала поредуша. Удавачи није припадала земља у мираз, а домазет – приписанац је примио презиме задруге. Плавничани су верски живот имали организован у Гудовцу (од 1767), а две деценије касније у Беловару, где су похађали дворазредну школу.

Нови миграциони таласи доводе у Старе Плавнице не само Моравце и Чехе, већ и Хrvate, а у другој половини 19. века просечна српска породица своди се на непуних пет чланова, тј. преполовљује се. Срби, и не само они, исељавају се у Америку, а страни досељеници католичке вере се похрваћују, што доводи до промене етничке слике насеља. Код Срба, укидање стега војничког и задружног

живота (укидање границе!), има за последицу одавање алкохолу и карти, па и лаком губитку имања.

Други талас чешке колонизације донео је многе промене у ратарској технологији (сађење кукуруза "под плуг", ослобађање ражаног зрна уз помоћ млаца у затвореним просторима), механизацији (тријери) и исхрани (бухтле).

Некада двогодишње, а затим трогодишње основне школе при цркви почела су да похађају и женска деца. Односи са католичким становништвом у селу, које се пред Први светски рат увећало до једне трећине, били су толерантни, али су мешовити бракови били права реткост. Убиство претстолонаследника Фердинанда у Сарајеву покренуло је проаустријске "Пемце" против Срба, а у том рату је десетак Плавничана погинуло у Колубарској бици или на галицијским ратиштима.

Старија мушка ношња (бела кочуља и гађе, гуњ, опанци) модернизује се под утицајем досељеник странаца, а у женској почињу да преовлађују индустријски материјали и куповни рупци, шамије и накит. У дрвеним кућама, огњишта уступају место зиданим пећима, а у дворишту доминира пространа сенара - штагаљ. О Ђурђевдану куће обилазе лишћем и класуј окићени "Ђурђари", међу које се – касније и писац убрајао.

У међуратном периоду нема значајнијих промена изузев нарастања међунационалних тензија, посебно након убиства Стјепана Радића и атентата на краља Александра.

Стварањем НДХ Срби (и бело-варски Јевреји) изложени су терору и прогону. Неки имућнији беже у Србију, један број је на присилном раду у Немачкој ("Нека се чисти!"), у село пристижу Хрвати из западне Херцеговине, српско становништво

прихвата нејач са Козаре и прогнанике и Словеније. Организује се покрет отпора и граничарске Старе Плавнице постају "партизанско село".

Плавничари се, међутим, одуписују и новој власти, нарочито после обавезног откупа намирница – "метење тавана", после чега у већини гласају у "ћораву" кутију. У село се досељавају Хрвати из Бронзаног Мајдана, мушкарци из Плавница одлазе у Аустрију и Немачку на рад, село се повезује асфалтом са Беловаром, ствара се систем приватних фирм и до-вршава преображај у приградско насеље.

Напред представљена, у кратким цртама, пишчева подробна анализа омогућила је читаоцу да сагледа потпуно измењену етничку слику: број српског становништва почетком 90-их био је сведен на половину (смањен наталитет и недостатак досељавања, изумирање најстаријих крајишских родова, покушаји мимикрије преко југословенства, нова насиља и прогони од 1991. г.), а број Хрвата се утврстичио. Дубље узроке нестајања српског корпуса у Западној Славонији Милош Ђеловитић види у рубном положају и инородном окружењу, уништењу српске интелигенције у Другом светском рату, затирању писма и потискивању националне свести, чиме је осуђен на брезу и потпуну асимилацију.

На основу изложеног да се закључити да су минијатурне Старе Плавнице, у научно утемељеној и надахнутој обради професора Ђеловитића, у ствари, репрезентативан узорак за живот и одумирање Срба у Западној Славонији и другим граничарским областима Хрватске.

Душан Дрљача

Др Раде ДАВИДОВИЋ:
РЕГИОНАЛНА ГЕОГРАФИЈА,
ГЕОГРАФСКЕ
КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕВРОПЕ.
Књ. I. Издавач Универзитет у Новом
Саду, Природно-математички
факултет, Институт за географију,
Нови Сад, 199. стр. 1-113.
ГЕОГРАФСКЕ РЕГИЈЕ
ЕВРОПСКИХ ДРЖАВА.
Књ. II. НОВИ САД, 1999.
СТР. 1-586. АФРИЧКИ
МЕДИТЕРАН И
ТУРИСТИЧКЕ МЕТРОПОЛЕ.
Књ. III, Нови Сад, 1999.
Стр. 1-159. Тираж 200 прим.

Конечно је и на српском језику штампана Регионална географија Европе, прецизније Географске регије Европских држава професора др Раде Давидовића са Природно-математичког факултета у Новом Саду. Ово су друге књиге новосадских професора из области Регионалне географије. Прва је књига професора Саше Кицошева: Азија, државе и регије. На овај начин географи из Новог Сада преузимају штафету од колега географа из Београда.

Књига I ГЕОГРАФСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЕВРОПЕ садржи основне податке од геолошко-морфолошких одлика до педолошко-биографских, те основне друштвеногеографске одлике старог континента. Други дио пружа преглед развоја појма географске регије, а трећи дио обрађује велике географске регије Европе по давно прихваћеном принципу (Западна, Сјеверна, Средња, Јужна и Источна). На kraју ове књиге су табеларно-статистички подаци по регијама са Литературом и Белешком о аутору.

У Предговору аутор са правом истиче велику потребу за уџбеницима из области Регионалне географије

свијета, јер их већ давно нема (Петровић, Ђурић). Књиге I-III су одобрене као уџбеници на Природноматематичком факултету у Новом Саду, а могу их користити тамо где се говори српским језиком (Београд, Приштина, Бања Лука и Никшић). Уџбеник могу користити и друге високошколске установе на којима се предаје материја Регионалне географије Европе. Као један од проблема у настави географије јесте транскрипција. Аутор овог приказа давно заступа мишљење да би сви студенти и наставници географије морали имати најмање два атласа, са ћириличним издањем и са латиничним, изворним обликом писања назива.

Као ситније примједбе на књигу I може се узети навођење латиничним написом грчке ријечи Еуропе, што је требало урадити на грчком језику. На стр. 11. аутор даје ћирилицом име њемачког географа (Х. Ројшле), што је требало дати латиницом и можда у загради.

Код приказа географског положаја Европе, мишљења смо, да је нужно указати на чињеницу да је ЕУ постала у политичком и војном погледу дио НАТО-а и сателит водеће земље свијета - САД. Списак литературе садржи 25 јединица од којих 6 припада аутору. Готово да и нема аутора са Запада, што се може разумети, али не и оправдати.

Књига I тако садржи материју општеј приказа Европе и можда је посебно штампана, да би обим књиге II био мањи?

Књига II ГЕОГРАФСКЕ РЕГИЈЕ ЕВРОПСКИХ ДРЖАВА доноси главину материје са доста фотографија и карата, слабијег квалитета. Но,ако се узме у обзир да су књиге штампане 1999. године, кад је СР Југославија бомбардована од НАТО држава и да се земља налази десетак

година под невиђеним санкцијама, може се бити поносан на чињеницу објављивања ових књига!

Један од проблема регионалне географије, поред огромног инвентарског материјала, јесте и чињеница да се она изучава прво по државама, а затим по регијама. Други је проблем енциклопедизма и шаблонизма, рада по сегментима (рељеф, клима до турizma и регија), који нису довољно узрочно-посљедично спојени са географским регијама као реалним чињеницама. Зато највећи број студената и наставника зна ову материју по дијеловима, али се врло слабо сналазе у проблематици регионалне географије.

Веома цијенимо велики труд и умјешност да се напише овако обиман географски уџбеник, који је пријеко потребан бројним студентима и наставницима географије широм наших земаља. Наравно да у оваквом послу готово да и није могуће избегаћи све замке, које стоје на путу уџбеника регионалне географије. Наше је, да укажемо на евентуалне пропусте, како би се они ублажили или отклонили у сљедећим издањима.

Мишљења смо да аутор није у потребној мјери поштовао принцип географске пропорционалности. Тако је Француска обрађена на 46 страница и 9 регија, а Руска Федерација на 56 страница и 10 рејона! Или Украјина на 21 страницу и 3 регије, а Шпанија на 48 страница и 4 регије! Још је драстичнији случај са В. Британијом, која се дијели на 4 велике регије, исто колико је аутор дао малој држави Ирској! Сад се отворено поставља питање одређивања и упоредивости географских регија? Нисмо за апсолутно изједначавање, али смо против нереалних одступања од географске реалности. Без обзира на указане недостатке, треба аутору

одати велико признање за оно што је објавио. Треба истаћи, према нашем мишљењу, његов пријемчив стил писања, посебно обрада главних градова, која је редовито конкретна и са описом главних обиљежја, а не само набрајања главних функција. Аутор је уложио велик напор да укаже на специфичности сваке регије, што је управо и најтеже.

Од земаља бивше СФРЈ обрађена је Словенија на 3 регије, Хрватска такође на 3 регије, али и на 8 мањих регија, Босна и Херцеговина на 4 регије, али без посебне обраде ентитета Република Српска, што је велик недостатак овог уџбеника и Македонија на 3 велике регије.

Обрађене су све европске државе по великим регијама, са најновијим подацима о свим земљама.

Књига III АФРИЧКИ МЕДИТЕРАН И ТУРИСТИЧКЕ МЕТРОПОЛЕ у којима се обрађује сјеверна Африка и шест великих светских метропола: Лондон, Варшава, Санкт Петербург, Москва, Кијев и Пекинг. Највећи дио у овој књизи обрађене материје, аутор је пропутовао, што се осјећа и у квалитету текста. Приказујемо схему обраде на примјеру Санкт Петербурга: Географски положај и име, Географско-туристичке знаменитости. Аутор затим детаљно обрађује најважније туристичке знаменитости. По истој схеми су обрађени и остали градови. Завршимо пословицом: "Боље је једнпут видјети, него сто пута о томе чути!"

На крају, треба још једном изразити аутору признање за велику труд на издавању наведених књига и поновити да оне имају велики значај како за студенте географије, тако и за наставнике у нашим школама, који се већином користе истим уџбеницима као и њихови ћаци! Зато је права штета што веома ограничен

тираж уџбеника једва да може подмирити потребе студената географије у српским земљама, а о наставницима да и не говоримо. Као велику слабост можемо истаћи чињеницу да ове књиге није могуће набавити у књижарама у Републици Српској.

Милош Ђеловитић

Здравко Д. МАРИЈАНАЦ:
Развитак становништва Босне и
Херцеговине 1850-1991. године.
Матица српска Републике Српске,
Бања Лука, 2000.

Књига представља својеврстан преглед основних карактеристика становништва једног специфичног подручја као што је то БиХ. Преглед је дат за скоро 150 година, што му даје посебан значај.

Књига се састоји из четири основна дела. У првом делу дато је име, географски положај, границе, насељавање и величина Босне и Херцеговине. Из изложеног се види да се величина често мењала услед промена граница, тако да је по последњим подацима из времена авнојске Југославије површина Босне и Херцеговине износила 51.129,11 km² и на том простору је 1991. године живело 4.377.033 становника. Аутор у овом делу издваја неколико историјских периода у развоју и постојању БиХ: предимски период, римски период, насељавање Словена, турска владавина (1463-1878), аустроугарски период (1878-1918), Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца (1918-1941) и Социјалистичка Федеративна Република Југославија (1945-1991). Даље у књизи посвећује се више пажње периодима од турске владавине до 1991.

Други део књиге посвећен је управо турској владавини на овом прос-

тору, па сходно томе и носи назив "Турски период". У овом делу аутор скреће пажњу на процес исламизације као последице доласка Турака и повећавању муслиманског живља у БиХ. Дат је преглед неколико пописа на основу турских дефтера (1850, 1857, 1865, 1871) и анализа претежно верске структуре поменутих година. Аутор се ослања на податке неколико најпознатијих истраживача, али и скреће пажњу на могућност добијања много потпуније слике кориштењем материјала из историјских архива у Истанбулу, Бечу, Дубровнику, Задру и Москви.

Трећи део књиге посвећен је аустроугарској владавини, 1878-1910. године и подијељен је на неколико мањих целина. Прва целина је посвећена попису из 1879. године, првом од стране Аустроугарске на овом подручју. На основу пописа извршена је анализа полне, старосне и верске структуре, онолико колико је то било могуће на основу постојећих податка. Као допуна дати су и подаци о брачном стању, броју лица која се налазе у иностранству и броју издржаваних лица. Друга целина је посвећена попису из 1885. године. Дате су полна и верска структура, затим старосна структура за мушкарце и то све по областима. У трећој целини је дата анализа пописа из 1895. године, где постоје подаци о полној и верској структури становништва. Као посебно интересантно и значајно издвајају се подаци о природном прираштају, а први пут се јављају и подаци о броју становника са манама (умноболни, глувонеми и слепи). Четврта целина се односи на попис из 1910. године. У овом делу дат је приказ по областима и котарима. Ово је најдетаљнији попис до тада у коме су дате полна, старосна и верска структура становни-

ништва по занимањима, миграције и природни прираштај, а дат је и запис о становништву са манама.

Четврти део књиге посвећен је савременим пописима становништва у коме су као посебне целине дати пописи 1921, 1931. и упоредни преглед пописа 1948, 1953, 1961, 1971, 1981. и 1991. године. У оквиру упоредног прегледа посебан осврт дат је на природно и миграционо кретање становништва, национални састав, миграције, структуре становништва (полну, старосну, писменост, школску спрему) и економско-социјалну структуру.

Пети део књиге представља закључно разматрање у коме аутор даје кратак преглед развоја становништва 1850-1991. године износећи веома значајне предлоге за решавање постојећих демографских проблема у БиХ.

Шести део књиге представља закључно разматрање на немачком језику, док седми даје списак извора, литературе и грађе.

Осми део књиге су прилози подељени у неколико мањих целина. Прво су дате карте, потом графички прилози, табеле и на крају преглед по градовима.

Књига има 170 страна текста и 123 стране прилога, што јој даје посебну вредност. Овом књигом географска литература је постала богатија за једну изврсну научну монографију, коју ће многи користити.

Анђелија Ивков

РАДОВИ. Филозофски факултет униврзитета у Бањој Луци. Часопис за хуманистичке и друштвене науке.

Година, I, 1. Бања Лука 1998.
Стр. 1-336. Тираж 500 примјерака.

У петој години постојања Филозофски факултет у Бањој Луци огласио се својим часописом, научним гласником, који ће излазити два пута годишње под уредништвом главног уредника др Милана Васића и одговорног уредника др Миљка Шиндића. У редакцији се још налазе др Драго Бранковић, Слободан Наградић, др Петар Стојаковић и др Ненад Сузић.

Уз први број је кратак уводник о покретању научне публикације Филозофског факултета у Бањој Луци у петој години његовог постојања. То је вриједан показатељ активности научних радника ове важне институције, која је стицајем околности морала чекати барем једну генерацију закашњења за нормалним околностима развоја једне велике регије као што је то Крајина и једног града као што је то Бања Лука. Тек је стварање Републике Српске омогућило отварање и у ратним условима септембра 1994. године Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци. Тако је овај факултет, умјесто да буде отворен међу првима, отворен међу последњим услјед познате политичке климе, по којој је само у Сарајеву могао да постоји Филозофски факултет!

Покретањем научног часописа Филозофски факултет пружа своју научно-стручну легитимацију друштвеној јавности, којој ће бити од сада омогућено праћење развојног пута ове важне научно-образовне институције.

Пошто је Филозофски факултет састављен од десетак посебних одсјека, то је разумљиво да је садржај

првог броја и других бројева ће бити структуриран према прилозима са тих одсјека. С правом се истиче у уврдој ријечи да је Факултет наставак Богословије Васе Пелагића из 1866. године, преко Учитељске школе и Више педагошке школе (1950), која је ударила темеље бањалучког Универзитета.

На првом мјесту како по обиму тако и по садржају долазе садржаји из Српског језика и књижевности, у којем се јавља чак 9 аутора чији радови чине једну трећину првог броја. Ту су радови: Прилог текстологији Горског вијенца (Р. Маројевић), Експримтивне и ексклузивне конструкције (М. Ковачевић), Генеза творбе ријечи у српском језику (Тешановић), Откриће српске душе (М. Шиндић), пред феноменом НФ романа за дјецу (З. Турјачанин) и други.

У одјељку Филозофија и Социологија се налазе четири прилога: Естетички рондо Богдана Поповића (Б. Ђукић), Језик између употребе и злоупотребе (М. Турјачанин), Огист Конт и развој социологије код Срба (Д. Ручнов) и Један поглед на пацифизам историјских мировних цркви (Сл. Наградић).

Одјељак Историја доноси такође четири прилога: Промјене у социјалној структури хришћана на Балкану и њихов утицај на ослободилачке покrete и слабљење османског царства од XVI до XVIII вијека (М. Васић), на њемачком језику, а резиме на српском; О шуцкорима и осталим нерегуларним јединицама у БиХ 1914-1918 (Ђ. Микић), Ставови босанскохерцеговачких политичара о идеји југословенских уједињења народа током Првог свјетског рата (Р. Пејић) и Пионирски српске и балканске етнологије и њихов научни допринос афирмацији музеја (Ж. Секулић).

Одјељак Психологија доноси два прилога: Савремена истраживања у когнитивној психологији и њихов допринос психологији наставе и школском учењу (П. Стојаковић) и Квалитет породичних односа као битан чинилац усвајања улоге сопственог пола код ментално ретардиране дјеце (В. Гутовић).

Одјељак Педагогија доноси три прилога: Од традиционалне до квалитетне школе (М. Илић), Интуитивна основа учења (Н. Сузић) и Теоријска схватања односа педагогије и кибернетике (Д. Бранковић).

Одјељак Прикази доноси шест вриједних приkaza Граматике латинског језика (С. Љубишић), Старословенски словар (Б. Панић-Бабић), О теорији књижевности за средње школе (М. Шукало), Искушење атеизма (Сл. Наградић), Отимање од душе вјерски лабилних (Сл. Наградић) и Научни скуп о дometима и перспективама методике васпитно-образовног рада (С. Богојевић).

На крају овог приказа, можемо са радошћу поздравити излажење првог броја новог научног часописа Филозофског факултета у Бањој Луци и пожељети му дуг живот и велик успјех.

Милош Ђеловитић

Др Раденко ЛАЗАРЕВИЋ:
КЛИЗИШТА. Издавач: Друштво
бујичара Југославије, Београд, 2000.
године: Тираж 300.
Страна 340.

Како је посљедња монографија о овој теми објављена још давне 1963. године у издању Грађевинске књиге од истог аутора, а до данас није изашло ново издање, аутор је осјетио потребу да се обрати новим дјелом у којем је синтетизовао не само нова

научна достигнућа везана за ову тематику већ и огромно искуство теренског рада које је значајно обиљежило рјешавање проблема везаних за ову тематику. Према ријечима аутора, монографија из 1963. године није значајније методолошки превазиђена јер почива на диференцијалној анализи и генетској класификацији клизишта, а као што је познато она су увијек третирана са становишта генетске класификације, чиме су дата рјешења која се боре против узрока, а не посљедица. Међутим, аутор у новој књизи напомиње да примјена метода и мјера за измјену параметара од којих зависи клизишни процес, нису ни до данашњег дана стекли улогу коју би требали имати у рјешавању ови проблема, већ да и даље главну улогу имају грађевинско-технички методи који су далеко скупљи и представљају методе које само краткотрајно рјешавају проблем. У том смислу ова књига је још један покушај да се скрене пажња свим релевантним факторима који се баве овом проблематиком, али и да кадар који се бави овим проблемима упозна боље и трајније начине рјешавања проблема пред којим се нађе. Ово дјело подијељено је у три дијела. У првом дијелу књиге, који сачињавају поглавља: клизишта – појава и механизам, генетска класификација клизишта, клизишта и грађевински радови, мјере за смиривање и спречавање клизишног процеса, дати су као у уџбенику основни појмови и проблеми који су везани за ову проблематику, чиме овако систематично изложена грађа проналази своје место у процесу образовања кадра који се директно (грађевинци) бави овом грађом, али и у образовању географа. У другом дијелу књиге аутор износи примјере клизишта у Југославији, даје карту примјера

клизишта у Србији, планове клизишта које је обрађивао, али и фотографије клизишта, чиме нам је омогућио да све примјере и визуелно доживимо. Други дио такође можемо подијелити на два мања дијела у којима се први дио односи на искуства у сарадњи са водопривредним организацијама, а други дио на искуства у рјешавању проблема као судски вјештак.

Свакако да је овај дио књиге одраз сазнања директно стечених у рјешавању клизишта и тиме овај дио (обогаћен емпиријом) има практичну вриједност за образовање грађевинаца, хидрограђевинаца и осталих који рјешавају проблеме настале појавом клизишта. Све ово употребљава трећи дио књиге где аутор износи методику истраживања и борбе против клизишта, чиме је ово дјело обогатило теоријско-методолошку основу изучавања клизишта, као и рјешавања проблема насталих клизиштима. Из свега наведеног може се закључити да се ради о озбиљној студији, која се свакако препоручује свима који се у свакодневном раду сусрећу проблемом клизишта.

Радислав Тошић

ГРАДИШКИ ЗБОРНИК

- часопис за друштвена питања -
Издавач: Српско просветно и културно друштво "Просвјета" -
Општински одбор Грађишка. Година II, број 2, Грађишка, септембар 2000, стр. 135, тираж 300 примјерака.

За разлику од прошлог, првог броја, други број "Грађишког зборника" је, иако у основи стандардан по концепцији и опреми, ипак нешто другачији. Наиме, овај број Зборника је садржајно нешто разноврснији, али

је без издиференцираних тематских цјелина, мањег је броја страница и није двостубачно штампан што му умањује читљивост.

Градишки зборник у овом броју, како у предговору ("Похвала и апологија ентузијазма-докле"?) наводи Слободан Наградић, његов главни и одговорни уредник, подједнако третира "завичајно (локално) и универзално, традиционално и савремено". Теме му чине садржаји из области историје, географије, филозофије, науке, религије, историје књижевности, књижевне критике, књижевног праксиса (проза, поезија) те прилози и осврти новоизашлих књига, часописа и других публикација. Сви радови су вриједни пажње и чине укупан садржај ове публикације. Ми ћемо у овом приказу издвојити наслове неких његових садржаја с елементима научног карактера.

Рад "Насеља општине Градишака и перспектива развоја насеља и простора" Мире Живковић-Мандић првенствено нас интересује због његове третирање географске проблематике и апликативне вриједности. У њему се објашњава, уз сву природногеографску, историјску и друштвеногеографску условљеност, развој и просторни размјештај насеља овога простора, као и њихова могућа даља функционално-просторна развојна улога. Слободан Наградић је понудио интересантну мању студију (40 кориштених извора), подужег наслова, у којој се анализирају комплексни и противречни односи, углавном у времену доконстантиновског хришћанства, између учења хришћанске цркве и њеног конкретног поступања. Нада Милетић са темом "Босанска Градишака у раном средњем веку" представила је овај простор из времена његовог најмање познатог историјског периода. У раду "Добитно

време Вукових певача гуслара" Живомир Симовић нам приближава вријеме Вука Карадића и српских гуслара тог времена, са њиховом улогом у очувању српске мисли, културе и историје. Интересантан је прилог Раде Илића, "Научна револуција", као филозофско разматрање и поимање свијета. Миљко Шиндић нам у раду "Пјесник и завичај" критичком анализом вреднује стваралачки опус пјесниције са ових простора, Стевке Козић-Прерадовић.

Поред радова наведених наслова овај часопис нам доноси шест радова прозе и поезије, осам приказа и осврта и још три јединице различите тематике.

Градишки зборник је по свим елементима часопис вриједан пажње. Задивљујуће је елаборисање бројних његових тема на академском нивоу. То га чини у једном погледу посебно вриједном публикацијом, али исто тако и неприступачном за ширу читалачку публику. Да би превазишли поменути проблем, мишљења смо да би овај часопис требало више садржајно отворити "обичним", за све сфере живљења везаним темама и обогатити, прије свега, сликовним прилозима. Ова, без сваке сумње, квалитетна публикација је отворена својим неисписаним страницама између осталих и бројним географским темама.

Миленко Живковић